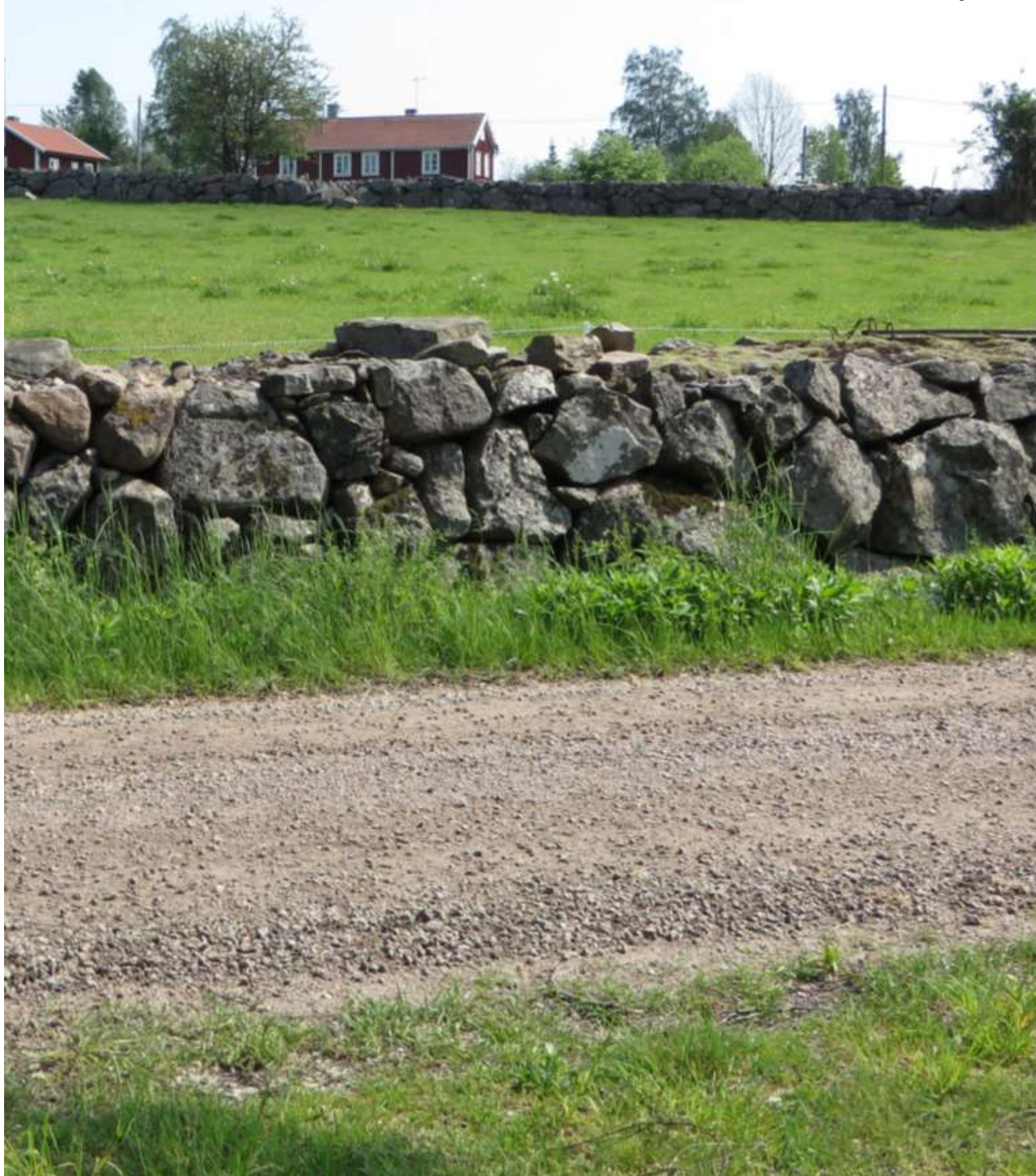

Kulturmiljöprogram Emmaboda kommun

Enkoneryd

Läsanvisning för områdesbeskrivning i kulturmiljöprogram

Emmaboda kommuns reviderade kulturmiljöprogram färdigställdes 2016 och består av 65 områdesbeskrivningar, en för varje miljö som inventerats inom projektet. Inom projektet har även GIS-information avsedda för kommunens handläggarkartor tagit fram. Fördelningen av antalet miljöer mellan socknarna ser ut som följande: Algutsboda socken - 19 miljöer, Långasjö socken - 19 miljöer och Vissefjärda socken - 24 miljöer. Därutöver har områdesbeskrivningar även tagits fram för tätorterna Lindås och Emmaboda. Nedan följer en beskrivning av områdesbeskrivningarnas upplägg och anvisningar hur de bör läsas.

Kartan

Områdesbeskrivningarna inleds med en karta över den aktuella miljön med olika markeringar som ger information om området och dess kulturhistoriska värden – huvudområde, kärnområde, fornlämningar och övrig kulturlämning.

- *Huvudområden* är områden med kulturhistoriska värden. De bidrar till förståelsen för området, genom att belysa ortens landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling. I nästan alla bymiljöer finns områden i byns utkant som historiskt haft ekonomisk betydelse, som exempelvis madängar med madhus, fiskevatten, kvarnplats eller andra områden som besitter kulturhistoriska värden.
- *Kärnområden* är mindre områden inom miljön med särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.
- *Fornlämningar eller potentiella fornlämningar* anger ett utdrag av de lämningar som finns registrerade i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister, (FMIS). De lämningar som redovisas på kartan har någon av följande antikvariska bedömningar i FMIS; "fornlämning", övrig kulturhistorisk lämning" eller "bevakningsobjekt". Fornlämningar skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- *Övrig kulturlämning* anger andra kulturhistoriska objekt och lämningar som upptäckts i samband med inventeringsarbetet, men som inte är registrerade i FMIS, exempelvis en vällagd stenmur, odlingsrösen, en husgrund, en bråttugn eller en förfallen byggnad.

Kulturhistorisk värdeklassning

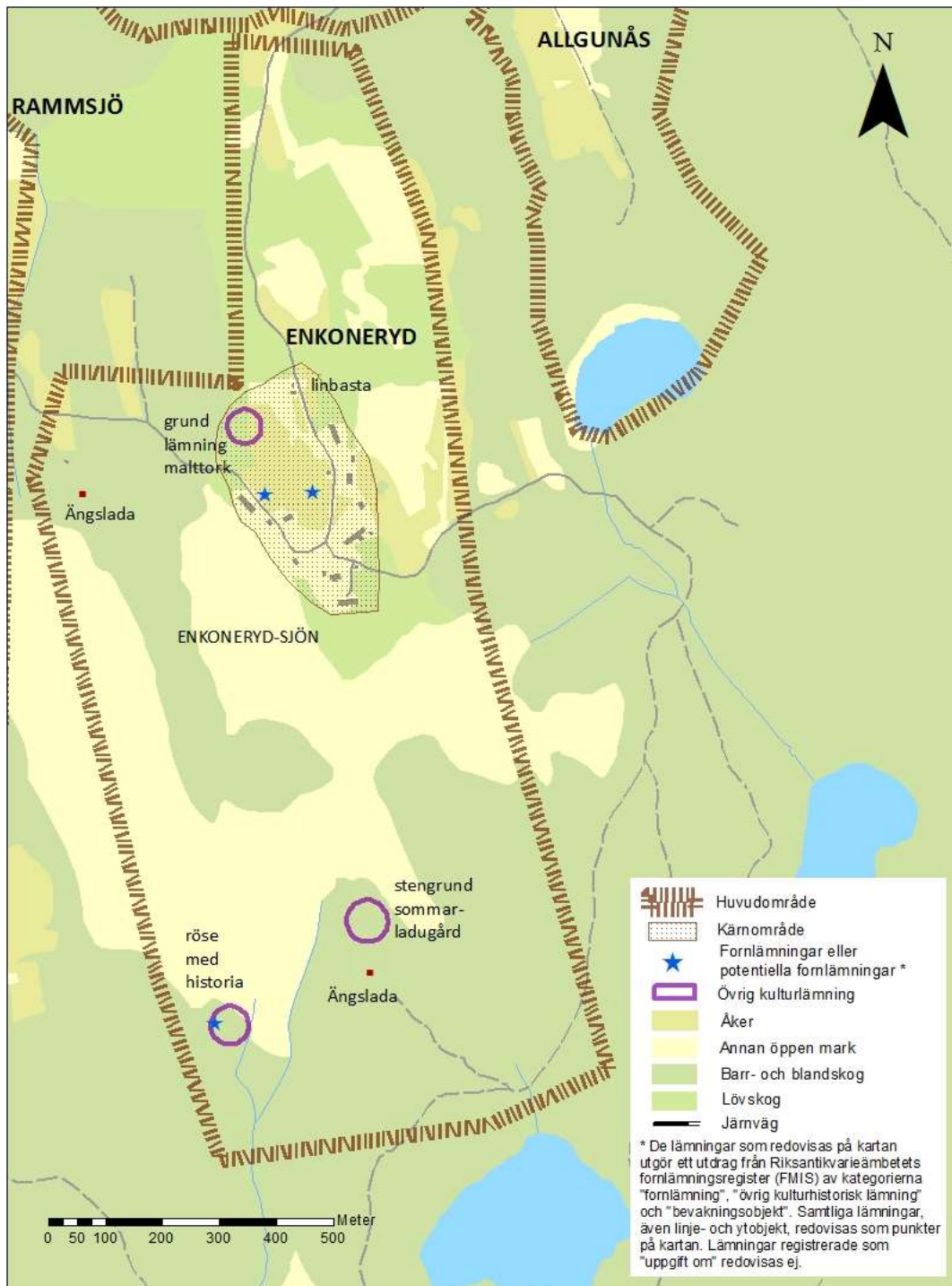
Under kartan anges vilken *kulturhistorisk klassning* miljön har i skala 1-3. Värdeklassningen är kopplad till huvudområdet, med undantag av Lindås och Emmaboda där klassningen istället knutits till respektive kärnområde.

- Klass 1 - miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett regionalt eller nationellt perspektiv. Här ingår de områden som utgör miljöer av riksintresse för kulturmiljövården och som är skyddade av Miljöbalken, de nationellt uppmärksammade glasbruksorterna och platser tydligt förknippade med författaren Vilhelm Moberg samt ett fåtal andra miljöer som är av mycket stort kulturhistoriskt värde för kommunen.
- Klass 2 - miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett kommunalt perspektiv.
- Klass 3 - miljön har ett visst kulturhistoriskt värde och är intressant ur ett kommunalt eller lokalt perspektiv. Ofta finns det omständigheter i miljön som otvivelaktigt dess kulturhistoriska värden, exempelvis igenväxning av odlingslandskapet, ombyggda eller moderniserade byggnader, riven bebyggelse.

I den efterföljande färgrutan redovisas miljöns anknytning till kulturmiljöprofilens teman, vilket illustrerats med block i olika färger.

Själva texten i områdesbeskrivningarna inleds med en ingress, vilken utgör en sammanfattande värdebeskrivning av miljön där de viktigaste värdena omnämns. Därefter följer en övergripande beskrivning av huvudområdet och objekt av särskilt värde som ligger inom detta, det vill säga utanför kärnområdet, samt en värdebeskrivande text om kärnområdet med de objekt som ligger inom detta. Textavsnittet avslutas med en litteraturlista.

Därefter följer tre punktlistor; "Särskilt värdefulla karaktärsdrag, områden och objekt", redovisning av "Befintligt skydd" som finns för miljön och "Antikvariska rekommendationer och förslag till skydd". Områdesbeskrivningarna avslutas med historiska kartor och ett stort antal nytagna bilder med bildtexter som i stor utsträckning innehåller fastighetsbeteckningar.

ENKONERYD

Klass 2

Skogslandets jordbruk: Utskiftade gårdar orienterade utefter byvägen. Äldre mangårdsbyggnader, undantagshus och ekonomibyggnader. Bevarad f.d. bygemensam linbasta. Åkrar med stenmurar och röjningsrösen, ängs- och hagmark. Stengrunder efter

f.d. malttork och sommarladugård, samt två bevarade madhus. F.d. slåttermader och mossodlingar, madhus, stengrund sommarladugård.

Gränsbygd

Övriga berättelser: Sjömadernas förutsättningar.

Gårdarna i Enkoneryd är utskiftade från den gamla bykärnan, och ligger orienterade efter byvägen. En enda byggnad ligger kvar i det gamla byläget, en ekonomibyggnad i skiftesverk. Två bevarade madhus och en grund efter en sommarladugård indikerar att Enkonerydssjön har varit betydelsefull för byn. Inägomarkerna centralt i byn är stenbefriade och omgärdade av vällagda stenmurar.

Huvudområdet

Enkonerydsjön, som ligger precis söder om vägen, är idag delvis igenväxt, men ändå en viktig del av byns karaktär. Namnen på byn och sjön är också samma. Byn karaktäriseras också av ett antal utskiftade faluröda gårdar, som ändå ligger ganska nära varandra, orienterade utefter byvägen, vilken slingrar sig och gör en skarp krök vid sjön. Vägen följer samma sträckning som vid laga skifte (1830)¹. En av vägarna österut mot utmarkerna leder till sjön, vilket visar dess betydelse i byn under bondesamhället. Inägorna mitt i byn är öppna och betade, stenbefriade och omgärdade av stenmurar. Markerna sluttar ner mot sjön. Nedanför kanten av en av åkrarna finns en hög bevarad stengrund, som sägs vara resterna efter en malttork. Norr om byn ligger en välbevarad linbasta med bevarad sotugn. Den är ett minnesmärke efter den under 1800-talet så viktiga linberedningen. Byggnadstypen är en av få som så direkt har koppling till kvinnornas villkor under 1800-talet. Den ligger på ursprunglig plats, var tidigare gemensamt ägd av byborna och har idag mycket högt kulturhistoriskt värde. Gården längst västerut i byn (Enkoneryd 1:2) har två bevarade madhus, eller ängslador. Den ena ligger sydväst om byn vid en f.d. hårdvallsäng. Den andra söder om sjön, precis intill sjön på blöta marker med starrgräs, sidvallsäng.

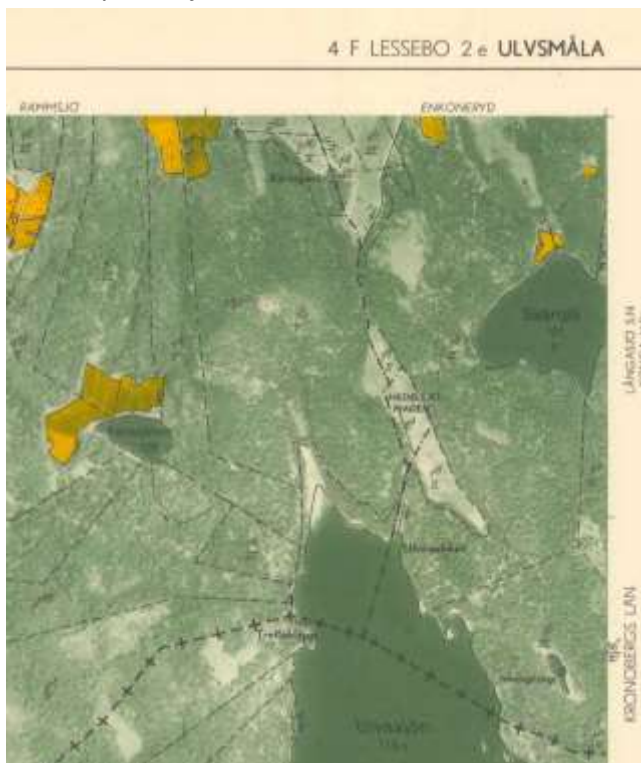
Madhuset sydväst om byn är av mindre typ, byggd av skrätt timmer. Detta kan tyda på att timret är återanvänt från någon annan gammal byggnad, inte otroligt ett äldre bostadshus. Ladans kulturhistoriska värde är mycket högt eftersom ängsladan i sig är en av dem som tillsammans gör att Emmaboda är den kommun i länet som har flest ängslador (ca 130 av ca 300). Ängsladorna vittnar om forna tiders jordbruk. Ladorna står idag kvar som byggda minnen av denna epok. Ängsladan ingår också i Emmaboda kommuns kulturmiljöprofil, under temat Skogslandet som kulturarv.

Det andra madhuset på sydöstra sidan om den låga utdikade Enkonerydsjön, ligger ganska långt ifrån gården. Det är timrat av rundtimmer. Troligen hänger användandet ihop med utdikningen av sjön, eller med tidpunkten då den grävda kanalen som går precis förbi ladans dörr anlades. Byggnadstekniskt är det intressant med de knuttimrade ängsladorna (madhusen) eftersom de är den enda

¹ Vägen förlängdes mot Rammsjö efter laga skifte.

byggnadskategorin i södra Sverige som är timrad av rundtimmer, som dessutom lämnas synlig. Ängsslåtter och madhö (starr) var en gång mycket betydelsefulla delar för den självhushållande ekonomin. Madhusen har mycket högt kulturhistoriskt värde. Madhuset vid sjön ligger precis intill ett dike som går i kanten av sjön. Detta madhus nåddes förr antingen via båt, om det var högvatten, eller över isen. Idag nås detta madhus enklast via skogsväg. Intill ligger också en plats som troligen varit bebodd tidigare, i alla fall uppodlad. Planterade och igenväxta f.d. åkrar, odlingsrösen, den gamla vägen mm skvallrar om detta. Här finns också en hög vällagd ganska stor stengrund från en fd sommarladugård. Ett minne från tiden då denna idag öde plats på andra sidan sjön var mycket mer använd, och en viktig del i ekonomin på gården.

Sydväst om sjön finns ett stenröse² (Käringarör) som är förknippat med en sägen: *En gång i tiden var en trollpacka på väg från Ramsjö till Ulvsmåla. Hon bar några stenar i sitt förkläde, men detta började bli gammalt och ett tu tre brast det sönder och stenarna föll till marken. Trollmor kände sig inte hågad för att plocka upp dem ur den sumpiga marken utan lämnade dem kvar när hon gick vidare, och där ligger de nu...* Därför kallas stenröset för Käringarör. Andra fornyfynd som finns inom byns marker är en forntida boplatz³, idag utan synlig anläggning, på ett område om ca 100x30 m, samt en fyndplats med slaggförekomst⁴. Söder om sjön finns också en plats med spår efter en pumpstation. Själva byggnaden har nyligen blåst omkull, men kvar finns den eldrivna pumpen med skruv. Kulturhistoriskt intressant för en by med sjö.

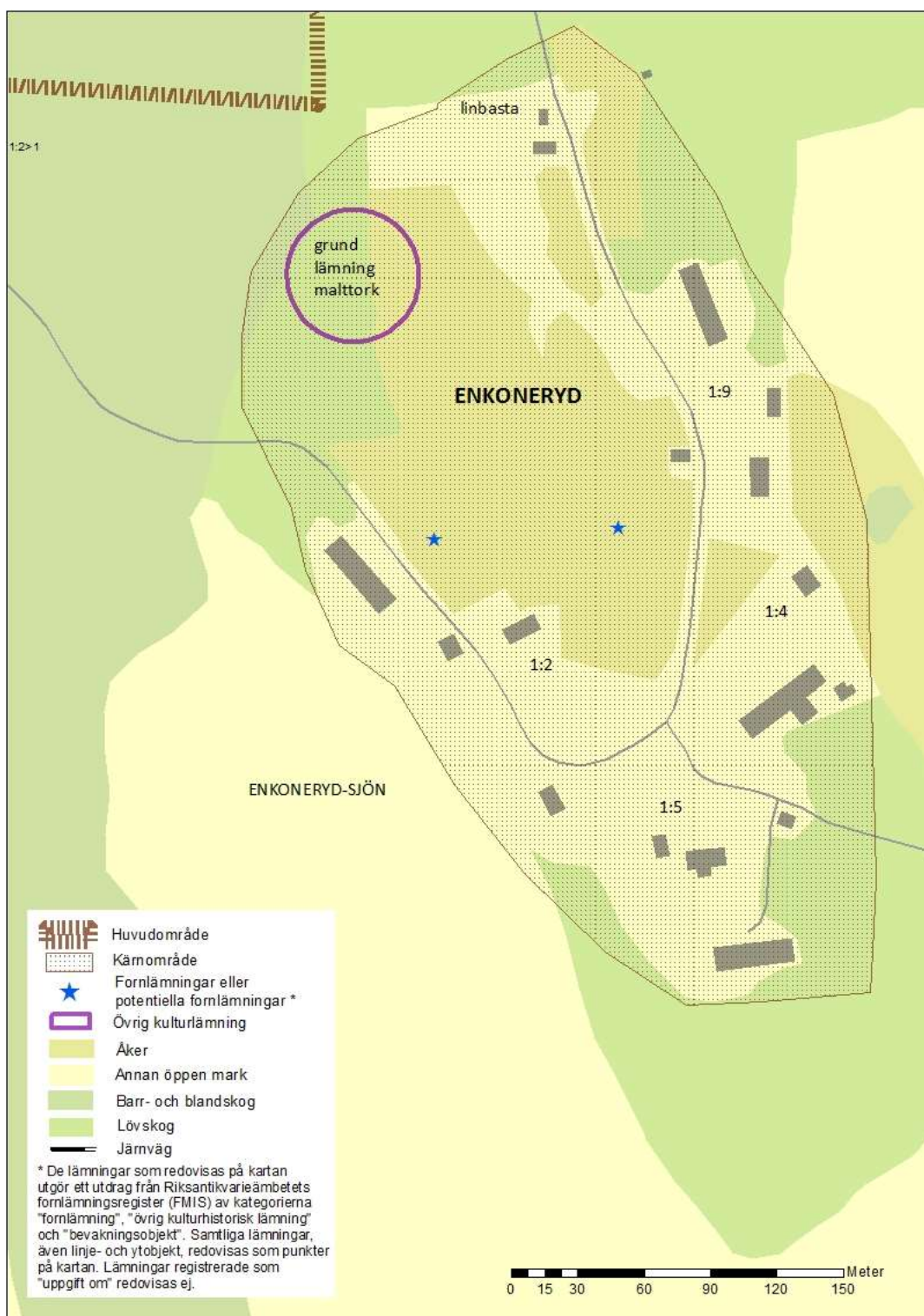

Utsnitt ur ekonomiska kartan från ca 1940 visar södra delen av byn och närheten till tidigare danska gränsen.

² Fornlämningsnummer (RAÄ-nummer) Långasjö 90:1

³ RAÄ-nummer Långasjö 136:1

⁴ RAÄ-nummer Långasjö 137:1

Kärnområde Enkoneryd

Kärnområdet omfattar bykärnan med gårdsbebyggelse utmed byvägarna och delar av de närmsta inägorna. Tre av gårdarna har friliggande småländska parstugor som mangårdsbyggnader (Enkoneryd 1:2, 1:7 och 1:9), bevarade s.k. undantagshus vid gården samt ladugårdar uppförda på 1950-talet eller senare. Att ladugårdar nyuppfördes under 1950-talet visar på att dessa tre gårdar då ännu var i full drift. De är en yttring för den framtidstro som fanns då och för att byn har lång kontinuitet. Den fjärde gårdens bostadshus (Enkoneryd 1:4) har ersatts av en villa på 1950-talet⁵, men denna gård har kvar en äldre mycket välbevarad ålderdomlig ladugård byggs i skiftesverk och med bevarad kantig inbyggd tröskloge. Denna byggnad i sig har tack vare stor autenticitet och byggnadshistoriska värden ett högt kulturhistoriskt värde.

En annan ekonomibyggnad med mycket högt kulturhistoriskt värde är det lilla uthus byggt i skiftesverk (Enkoneryd 1:2) som ligger söder om vägen, där vägen gör en krök. Detta är den enda byggnad i byn som idag ligger på platsen där den ursprungliga oskiftade byn låg (fram till 1830 då laga skifte genomfördes). Själva byggnaden kan ha flyttats inom byn, eller så ligger den kvar som enda byggnad som inte flyttades vid skiftet. Byggnadens utförande och storlek antyder om en hög ålder. Ladugården som hörde till denna gård (Enkoneryd 1:2) låg längs med vägen strax väster om detta hus, men revs på 1950-talet då den nya större ladugården byggdes ännu längre västerut.

Kartan visar hur tätt ihop den gamla byn var samlad innan skiftet (1830), med bostadshusen gavel mot gavel. Alla hus som finns idag är mer eller mindre utskiftade. Den enda byggnad som idag ligger kvar helt och hållet i gamla bykärnan är den lilla ekonomibyggnaden söder om vägen (Enkoneryd 1:2), här inringad brun. Röda huskonturer är de byggnader som finns idag, ovanpå skifteskartan från 1830. Svarta vägar är dagens vägar. Man ser hur vägarna ligger i samma läge som 1830.

⁵ 1952

Alla mangårdsbyggnader och undantagshus i byn har moderniserats, vilket innebär att autenticitetsvärdet inte är så högt som det varit. Olika byggnadsdelar och ytor har ersatts av nya delar och material. Det är dock en yttring för att byn lever vidare med bebodda bostadshus. Där äldre eller ursprungliga detaljer finns kvar, som fönster, dörrar, lertegel etc. bör dessa värnas. Ladugårdarna och de brukade och betade åkrarna centralt i byn har också mycket stor betydelse för upplevelsen av en 1800-talsby på småländska landsbygden.

Referenser

Lantmäteriets historiska kartor
Riksantikvarieämbetets Fornsök
Gård och by i Långasjö socken

Betydelsefulla karaktärsdrag, områden och objekt

- Traditionell bebyggelse. Mangårdsbyggnader från perioden ca 1830-1880-talet med typisk utformning, bevarad karaktär och ursprungliga byggnadsdelar. Äldre ekonomibygnader och stenkällare samt traditionella trädgårdar.
- Äldre, grusbelagda byvägar och deras sträckningar inom huvudområdet. Stenmurar, vägstenar och hamlade träd i vägmiljön.
- Den öppna ängs-, hag- och åkermarken centralt i byn med stenmurar, röjningsrösen. Öppenheten och ägoindelningarna.
- Lämningar efter malttork samt sommarladugård.
- Bevarade madhus.
- Exempel på tidigare samägd linbasta.

Befintligt skydd

- **Fornlämningar** skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). En ny lag trädde i kraft 1 januari 2014, vilken bl.a. innebär att *lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna*, samt *tillkommit innan år 1850*, är skyddade. Detta medför att till exempel alla torp-/kvarnlämningar uppförda innan 1850 numera är skyddade. Fornlämningsregistret är under bearbetning. De på kartan med blå stjärnor markerade fornlämningarna utgår från bedömningar gjorda utifrån den tidigare Kulturminneslagen, fornminnesregistret, fornsök. Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- Enkoneryd utgör en utpekad miljö i det politiskt antagna Emmaboda kommuns **kulturminnesprogram 1984**. Utpekade byggnader i dessa bebyggelseområden ska betraktas som **särskilt värdefulla** ur kulturhistorisk synpunkt och omfattas därmed av förvanskingsförbud enligt Plan- och Bygglagen. (PBL 8 kap 13 §).
- **Alla byggnader** omfattas av **varsamhetskravet i Plan- och Bygglagen**. Detta innebär att ändring av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. (PBL 8 kap 17 §). Varsamhetskravet gäller både exteriört och interiört.
- **Särskilt värdefulla byggnader** och områden får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §). Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).

- **Odlingslandskapet** kring Enkoneryd är värderat som klass 2 i bevarandeprogrammet "Odlingslandskapet i Kalmar län – Bevarandeprogram, Emmaboda kommun", framtaget av Länsstyrelsen Kalmar län 1995.
- Värdefulla småmiljöer i jordbrukslandskapet, som till exempel åkerholmar, odlingsrösen, stenmurar och alléer, omfattas av **biotopskydd** enligt miljöbalken. Det innebär att de inte får tas bort eller skadas. (MB, 7 kap)

Rekommendationer och förslag till skydd

- **Kärnområdena** är känsliga för förändringar och bör betraktas som kulturhistoriskt **särskilt värdefullt bebyggelseområden** enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Fastighetsägare bör informeras om detta och vad det innebär. Områdena och deras byggnader får förändras, men inte rivas eller förvanskas. Husen ska underhållas så att de särskilda värdena och byggnadernas ursprungliga karaktär bevaras. Fasad- och takmaterial, utförande och kulörer samt äldre detaljer som dörrar och fönster bör bevaras, såtillvida det inte handlar om rena skyddsåtgärder, ex. täckning av överloppsbyggnader med plåttak.
- Inom **kärnområdena** bör nybyggnader och tillbyggnader anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning. Mer omfattande förändringar inom kärnområdet bör föregås av en **antikvarisk förundersökning**. Vid lovgivning och planläggning bör särskild antikvarisk hänsyn tas i dessa områden, vilket kan motivera att särskilda antikvariska kunskapsunderlag upprättas.
- Det är önskvärt att **planbestämmelser**, d.v.s. detaljplan eller områdesbestämmelser, upprättas för alla kärnområden. I områdesbestämmelserna bör en generell lovplikt införas för rivning, för åtgärder som avsevärt påverkar befintliga byggnaderna yttre utseende samt för åtgärder avseende ekonomibyggnader. Bebyggelsens kulturhistoriska värden bör i områdesbestämmelserna skyddas genom varsamhetsbestämmelser eller skyddsbestämmelser.
- Inom **huvudområdet** bör hänsyn tas till området kulturhistoriska värden. Gårdarnas byggnader med uthus och ekonomibyggnader som berättar om gångna tiders levnadsvillkor är viktiga. Ängsladorna tillhör denna äldre typ av ekonomi. Skyddsåtgärder som inte är traditionella material kan användas, t ex plåttak. Nybyggnader och tillbyggnader bör anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning.
- **Huvudområdets öppna odlingslandskap** har kulturhistoriskt bevarandeintresse. Åkerbruk, betesdrift samt skötsel av landskapselement i området bör främjas, i synnerhet i områden nära den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen, fornlämningar och andra kulturhistoriskt värdefulla landskapselement som stenmurar och rösen.
- **Gamla vägar** inom huvudområdet bör värnas vad gäller sträckning, bredd och detaljer som hör vägmiljön till. Grusvägar bör ej asfalteras eller ytterligare dras om.

Den tidigare bygemensamma linbastan (idag på Enkoneryd 1:9) och ett redskapsskjul.

Linbastan är traditionellt byggd och har en bevarad rökugn.

Höga stenväggar som kan vara grunden efter en malttork. Den ligger, liksom linbastan, med avstånd från gårdens hus på grund av brandrisken.

En av byns tre gårdar med bevarad parstuga och tillhörande f.d. undantagshus (Enkoneryd 1:9).

Ladugården som hör till är uppförd 1952 (Enkoneryd 1:9).

En av byns fyra gårdar fick nytt bostadshus på 1952 (Enkoneryd 1:4). Ladugården är däremot byns äldsta. Den har också bevarad inbyggd tröskloge på baksidan, och har sammantaget högt kulturhistoriskt värde i sig.

Samma ladugård som ovan.

En annan av byns tre gårdar med bevarad parstuga och tillhörande f.d. undantagshus (Enkoneryd 1:7).

F.d. undantagshuset/snickeriet (Enkoneryd 1:7) har moderniserats så att dess ursprungliga karaktär förändrats. Huset kan förknippas med nuvarande ägarens morfar, August Eliasson, som använde det som snickeri och byggde stilmöbler i. Bilden visar en av de möbler som han byggde. Denna kunskap ökar det kulturhistoriska värdet.

Den tillhörande ladugården uppfördes 1958. Till gården hör även en vedbod mm (Enkoneryd 1:7).

Den tredje av gårdarna som har både bevarad parstuga och undantagshus, samt ladugård från 1950-talet (Enkoneryd 1:2).

Gårdens ladugård som byggdes 1958 ersatte den äldre som låg en bit söder om. Det bevarade undantagshuset med stenkällare (Enkoneryd 1:2).

Ev gårdens två bevarade madhus (Enkoneryd 1:2).

Detta lilla uthus byggt i skiftesverk är idag den enda byggnad som ligger kvar i gamla bykärnan (Enkoneryd 1:2).

Söder om byn anas Enkonerydsjön.

Stenbefriade åkrar, öppna betade marker centralt i byn, vällagda stenmurarkaraktäriserar odlingsladskapet.

Stenväggar efter en s.k. sommarladugård ligger på andra sidan sjön, och nåddes under 1800-talet genom att de som skulle mjölka korna fick ro hit över sjön.

Intill sommarladugårdens grund ligger det andra bevarade madhuset i byn. Det är knuttimrat av rundtimmer.

